

Ajalooline idealism ja materialism

PAUL LAFARGUE'i

järele M. H

„Mõtte“ kirjastus

4692

M. Schiffer'i trükk. Tallinnas 1909.

A-6916

I.

Descartes'i (defart) järelkäijad soovivad iga küsimust enne waielust kindlasti üles seada ; seda teeme ka meie.

Kõik rahwad, selle peale vaatamata, kui kõrge hariduseastme peal nad praegu seisawad, on ühesugusest metslifest seiskorras wälja kaswanud. Nende esivanemad elasid puude otsas, toitidid endid looduseannetega ja elasid 30—40 pead suurtes karjades koos. Kuda wõis see esialgne ühiskond haritud rahwasteks saada, kes suurtes linnades elawad, mida gaas ja elekter walgustawad, mida raudteed risti ja põigiti läbi joonivad, mille elanikud üksteise wastu waenulisteks klassideks jagunewad ja arwamata paljudes isesugustes tööstuseharudes ülespidamist muretsewad ?

Üks teine küsimus teeb esimest küsimust weel keerulisemaks. Jaures (shores) on juba sellepeale tähendanud, kui ta ütles, et kõik rahwakeeled, nii suured kui nende wahed ka ei ole, ühede ja nendesamade grammatikawormide alla käiwad. Sellejuures tahaksin ma ühe huvitava nähtuse peale tähelepanemist juhtida. Nimelt, et kõik sõnad, millel praegu mõisteline (abstraktiline) tähendus on, metsikuse ajajärgu ajal ainelisi (konkret-) asju tähendasid. Näituseks tähendas sõna „nomos“, mis Greeka keeles *νόμος* tähendab, ennewanasti *karjamaad* ja *elukoh*t. Meie „õiguse“ sõna, mis praeguse õigluse mõistega ühte käib, tähendas enne õiget, *ilma kõweruse* ta *asja* jne. *) Kas ei tuleks sellest üleilmilisest keeleseadusest

*) Droit tähendab Prantsuse keeles : õige, sirge, le droit — õigus.

järeldada, et ainelised asjad inimese waimus mõistelisti aimeid sünnitawad.

Ühtluse, millepeale Jaures keeleküsimuses on tähendanud, on ka kõigis waimlise elu awaldustes nähtaw, nagu usus, mõtteteaduses ja kirjanduses. Nii on muinasjutud, milledega meie emad meie noort kujutuswõimu lõbustasiwad ja põnewuses hoidsiwad, suuremalt jault metsikust ehk barbarlisest ajajärgust pärit ja tulewad kõigi maakera rahwaste juures ette. Tõsise elu romaan, see wiimane kuid mitte ülem ilukirjanduse worm, õitseb kõigis kapitalistlikes maades.

Wõrdlem ajalooteadus näitab, et kõik rahwad ühesugused perekondlised ja poliitikalised wormid läbi on elanud.

Vico, keda õigusena ajaloo-mõtteaduse isaks nimetatakse, ütleb järgmiselt: „On igawene algkujuline ajalugu, mida kõik rahwad teatud aja sees läbi elawad; loomaliiku metsikuse juurest wiib see haritud seisukorraks.“ Et aga kõik rahwad ühesuguse hariduse järje peale weel ei ole jõudnud, siis lisab Marx juurde: „Maa, mille tööstus kaugeemale edenenu, on tahajäänutele tulewikupildiks.“ Geoffroy Saint Hilaire (schoffruua fängt-iläär), meie kõrgewaimulise Lamarck'i järelekäija, arwas, et taimete ja loomade kujunemises teatud ühtlust märgata võib.

Kas tuleb inimese, looma ja taimede ühesuguse arenemise põhjuseid maailmast enesest wai kustgi wäljast otsida?

Deistid *) ühes Voltairega wastasiwad wiibimata, et kui kellal kellasepp on, siis pidi ka maailmal oma looja olema. See lihtne wastus, millepeale juba metsrahwad oliwad tulnud, ei seleta weel midagi, waid lükkab seletuse ainult kaugeemale. Deistline wastus ei käi teadusemehe auga kokku. Ühestgi teaduslisest raamatust ei leia teie jumala nime. Selle asemel, et õlpsat deistlist mõttepilti omaks wõtta, püüawad teadusemehed lahtuse-, looduse-, maa- ning täheteaduses ja muus

*) Deismus — uskumine Jumala kui kõrgema olemuse sisse.

kõiki nähtuseid ainuüksi olluse (materia) omadustega seletada. Aljalugu ei ole veel jõudnud teaduseks saada, sellepärast tarvitab ajaloolane nähtuste seletamiseks, mis tema arusaamisest üle käivad, lihtsalt deistlikult luulekaju. Marx on deismuse tema viimasest pelgupaigast — ajalooft välja ajanud ja meie loome kommunistlike waimukangelase materjalistlike uurimise wiisi najal uue, teaduslike ajaloo.

Hegel, kelle idealistlikst õpetust Saures osalt kaitseda püüab, arwas, et kõige enne aade oli, mis pärast kehanemist iseenese vastu sai ja siis oma wastasega ühte sulades sünthese löi, millest omakorda jälle these, antithese ja sünthese ; tekkisid ; see sünthese on uuele kolmendile aluseks jne. Niisugusel automaatsel wiisil kaswanud aade tõuseb tõsises (realses) ilmas mõjule ja muudab maailma oma tahtmise järele. Saures ei lähe nii kaugele ; tema tarvitab Plato uurimise wiisi, kes aateid hierarchilises korras waadeldes ülema ja piiramata headuse aate üles leidis. Digluse ja wenduse aateid, mis praeguse haritud inimese peas asuwad, uurides ja liigitades leiab Saures, et needsamad loodena metsinimese ajus idanewad. Kui nad iseteadmusele jõuawad, siis hakkawad nad wälise ilmaga wõitlema, kuni sellega ühte liituwad jne. Sedamööda oleks ajalugu otsata rida lahinguid aate ja tõsise elu wahel, milles esimine wõidab.

Minu esimine ütetus Saures'i õpetuse peale on see : ta ei suuda eluküsimust ära seletada, sest taime- ja loomariigi arenemist ei ole ju mitte digluse ja wenduse aated lõhutinud ; meie aja mõtteteadus piab terwet maailma oma uurimise alla wõtma.

Siis ütlen ma : miks pärast metslase waimlike arenemise juurde seisina jääda ? Miks ei taha Saures edasi minna ja aateid ka loomade juurest otsida ? Korjakoer tunneb wäga hästi oma kohust ja saab aru, kui ta selle vastu on eksinud. Teie ütlete mulle, et need aated koera omas ajus ei ole tekkunud, waid inimese läbi aja jooksul külge harjutatud. Kuid ka

metšloomadel on omad kohuse aated. Isased püholid lasewad endid emaste ja laste kaitsemise juures maha tappa; wahi-peale pandud waresed walwawad hoolega ja annawad ligine-wast hädaohust teistele märki jne.

Niiviisi wõib loomariigist küllalt teadmuslisi aateid leida, mida Jaures teadmusetalt wai märkamataalt metsinimese ajus tahab leida. Kuid mispärašt piakšime me loomade juurde seisma jääma ja ei wõiks aateid ka nõndaütelda atomist-lisest ajajärgust, amorphilisest protoplasmašt ofšida, mis enesest rakufese, selle organlise arenemise algpunkti, mille täienemise tipul inimene seisab, wälja pidi töötama?

Ma ütlesin Jaures'ile weel: mispärašt ainult kõlblisi aateid ofšida, mispärašt teaduslised aated kõrwale jätta? Mis-pärašt mitte küšida, kas ei peitu ilma peata austri sees teadmusetalt see atomistiline õpetus, mis praegu alles mõne tuhande lahu-tusteadlase pegdes pešitab. Mispärašt ei wõi materialistina ütelda, et kõik kõige sees piab olema, sest ka mõte on lõpuks ainult fiisikaline-keemialine nähtus, ainult ümbermuu-detud liikumine? Kuid see ei seletaks mitte aadete tekkimist inimlises ajus.

Jaures ütles meile, et ülemad meeled nägemine ja kuulmine oliwad, sest nägijad ja kuuljad wõišiwad heli ilust ja päikese särašt lõbu tunda. Ta seadis need meeled käest, mis oma pöidlaga kõigi ahwide ja inimeste kohta iselomuline on, kõrgemale! Käši loos inimese. Kui Jaures'ile ütelda, et nägemine ja kuulmine lõpuks ainult katsumise paigastamine ja jautamine on ja et filmadeta loomad kõige ihu nahaga walgust tunnewad, et isegi taimerakufesed päikese mõjul rohelifeks muutuwad, — kõik see ei seletaks aga weel meelte-elundite tekkimist.

Nagu näete, käiwad waielused Jaures'i ja marxistide wahel aadete sündimise ja arenemise kohta. See on küšimus, mis mõtteteadlistele waimudele alati huwitaw on olnud.

Descartes arwas, et me aated sündimisest kaasa saame.

Locke, tema järele Cordillac ja sensuaalistid*) aga arvasiwad, et kõik waimline enne meeleline oli. „Waim (intellekt)“, ütles Diderot (didroo), „on puhas tahwel, millepeale loodusenähtused üles kirjutatakse.“ Juba greeklased, keda me igalt waimupõllult eest leiame, murdsiwad aadete tekkimise üle pead. Plato arwas, et meie õigluse aated — mälestused ääreta headuse aatest on, kuna Archelaos kohalisi seaduseid kõlbluseallikaks nimetas. Edepoolest wõime näha, kuida kõige peenemad tundmused seni pärisorjusest midagi halba ei leidnud, kuni see seaduse poolt lubatud oli.

Meie, marxistid, wõtame Locke ja Archelaose arwamise wastu ja ütleme täienduseks, et kui haritud inimene kindlasti aega nimetada ei wõi, millal ta nii ehk teisiti mõtleva hakkas, siis sellepärast weel ütelda ei wõi, nagu oleksiwad need aated taewast kukkunud. Ei, need on meie esivanemate ärakatsumisest tõusnud, kellest meie arwamata põlwele läbi ka nii wäljaarenenud aju oleme pärinud, et me teatud aateid niiuütelda wabalt omaks teha wõime, milleläbi need nagu fikseldoodud näiwad olema.

II.

Inimesed ja loomad mõtlewad ainult selletõttu, et nendel aju on; aju loob wälised mõjud aadeteks, nagu dynamasin liikumise elektriks loob. Loodus ehk õigemini loomulik ümbruskond, sest et me „loodust“ üleloomuliseks ülendada ei taha, nagu seda 18. aastajaja mõtteteadlased tegiwad, loomulik ümbruskond wormib aju ja teised organid (elundid). Ma ütlen meelega „teised organid“, sest ma ei taha aatemeeoste ebausku tuetada, kes aju teistest elunditest kõrge male tõstawad ja ta tegewuse, see on mõtlemise, sortfilaste ehk muude nõiduswägede juhtida annawad, justnagu spiritualis-

*) Sensualismuus — õpetus, mille järele kõik meie hinge-elu avaldufused wäliste meelte tundmuste peal põhjenewad.

tid*) inimese loomariigist ära lahutasiwad, et temast iseäralist Jumala hoolealust teha.

Loomulik ümbruskond, mis inimese aju ja teised elundid löi, täiendas neid niisugusel määdul, et nad kõige kunstliku-
maid talitusi, wõiwad korda saata. Haritud ja ristitud inimesed on
Ahwrikast aastasadade jookkul neegrissi toonud ja neid asundustesse
orjadeks müünud. Need mustad inimesed oliwad metslased ja
barbarlased; aastatuhandete haridus seisab nende ja walgete
inimeste wahel, aga siiski õppisiwad nad wäga lühikese ajaga
töösid ja ametisi.

Jesuiidid on Paraguay's sotsialse katse teinud, mis
kõigist omasarnastest üle käib ja näitab, kui umeruttu rahwas
uue ühiskonna keskel teiseks saab. Jesuiidid, need ilmwõrdle-
mata kaswatajad ja õpetatud koorijad, tegiwad metslastest enam
kui 150 000-hingelise haritud rahwa.

Guaranlased, keda jesuiidid Paraguay'sse ajasi-
wad ja orjadeks tegiwad, jooksiwad alasti mööda metsasid; sõja-
riistadeks oli neil wibu ja puust wemmal; kaswutati ainult
maisi; waimuharidus seisis nii madalal, et ainult sõrmede pealt
ja sedagi ainult 20-ni lugeda mõisteti. Üks sõrm tähendas 1,
kaks sõrme 2, üks käsi 5, üks käsi ja üks sõrm 6, kaks kätt 10,
kaks kätt ja üks warwas 11, kaks kätt ja üks jalg 15, kaks kätt
ja kaks jalga 20. Madala hariduseastme peal seiswad rah-
wad tarwitawad lugemiseks alati sõrmi ja warbaid. Nõnda
oli arm, see kõige mõistelikum (abstraktlikum) aade, mida ha-
ritud inimese peaja tunneb, metslase peas aineliste asjade
wastukajaks. Kui me 1, 2, 5 ja 10 lueme, siis ei seisa meie
silma ees midagi, aga metslane näeb alati 1 sõrme, 2 sõrme,
1 kätt ja 2 kätt**); see on nii õige, sest et Rooma numbrid,

*) Spiritualismus — metafisika-psiholoogiline mõtteteadusline sis-
teem, millejärele inimese hing absoluutliselt kehata waimuks tunnistatakse.
Spiritualistid — selle õpetuse järelkäijad.

**) On ju teada, et ka haritud rahwaste lapsed arwusid lugedes
ainelisi asju, nagu sõrmi, tarwitawad.

mis haritud rahvad enne Arabia numbristikku tarvitasivad, otsekohhe käe järele oliwad joonistatud: I on üks sõrm, II on kaks sõrme; V on käsi, mille p ial ja w aite sõrm ülespoole on tõstetud, X on kaks V ehk kaks kätt jne.

Nimetatud Paraguay metslastest on jesuiidid osawad töömehed teinud, kes kõige keerulisemate tööde eest tagasi ei kohku. Xavier de Charlevoix kirjutab nendest: „Indianlastel on ime j arelainamise and. Kui sa nendele ristid, k uunlajalga ehk midagi muud n aitad, siis on neil pisuke asi seda järele teha, nii et sagedasti sugugi wahet ei tunne. Kõige keerulisemaid asju teewad nad ainu  ksti mudelite järele walmis, ka muusikariistad, Türgi waibad ja kõik peenikesed nin; raskeid käsitööd.“

Looduseuurija de Orbigny, kes 1832. aastal Paraguay pueblotes käis, mis peale jesuiitide  raajamist poolwaremetes oliwad, imestas kirikuid, mida need metsinimesed üles ehitanud ning maalimise- ja w aljal oiket o dega keskaja „maitse järele“ kaunistanud oliwad.

Nagu näeme, ei olnud need tööd ja kunstid, kui ka nendekohased aated sugugi metsikute guaranlaste pähe ja kätesse sündinud, waid nõndasamuti wäljastpoolt sisseantud, nagu Verdi aaria barbarlase m anguriistasse: kaswatuse läbi, mida jesuiidid neile andsiwad, omandasiwad guaranlased uusi t o sid ja aateid. Siin seisab meie ees otsekohene mõju, mida inimene teise peale awaldab. Kas aga inimlistel elunditel, kas ajal t aienemiseks teist abin oju ei ole? Kas ei arenda loomulik ja ühiskondline ümbruskond inimese organide tehnikalist w oimist, töötegemise w oimeid ja kas ei muuda ta nende m ottel aiku?

Digluse aade, mis Jaures'i õpetuse järele metslase peas m arkamatalt magab, tekkib alles eraomandusega.

Metslastel ei ole diglusest w ahematgi arusaamist, nendel ei ole selleks kohalist sõnagi. Kõige paremal korral tunnewad nad kättemaksmise-seadust: film filma, hammas hamba ja weri

were wastu, mis ainult loomulik wastupõrkamine on, nagu ka meie film pilgub, kui putukas selle wastu lendab. ehk nagu wastu maad wisatud gummipall uuesti ülesse kargab.

Õegi metsrahwaste juures, kelle ühiskondline kord küll kaugele on jõudnud, aga kommunistlikel alusel seisab, nii et seal eraomandus esimisi sammusid teeb, tuleb õigluse aade wäga nõrgal kujul nähtawale. Sellekohta ütleb H. S. Maine, kelle wastu wiististi ka Jaures'il midagi ei ole, järgmiselt: „Õigusteadliselt seisukohalt“, ütleb ta, „ei ole indianlaste külas õigust, ega kohustusi. Rahjukannataja ei kaeba isiklike kahju, waid korrarikumise üle. Seadusel, mis harjunud pruugi peal põhjeneb, pole siiski wõimu. Rordadel, kui kesgi külakogu otsustele wastu piaks hakkama, oleks ainukeseks, wähemalt ainukeseks tuntud karistuseks ainult üleüldine laitus.“

Locke jõudis otsusele, et õigluse aade eraomandusest wälja on kaswanud; omas raamatus „Entendement Humain“ ütleb ta kindlalt: „Kus omandust koguni ei ole, seal ei ole koguni õiglust; sest omandus on õigus ühe asja kohta ja „ülekohtus“ tähendab selle õigluse kallal tehtawat wägivalda.“

Kui aga õigluse aade, nagu Locke arwab, alles eraomanduse päiwil wõimalikuks on saanud, siis on warguse aade ehk iha tulusa ja tarwiliku järele ammu enne eraomandust olnud. Kommunistline metsnimene ja barbarlane käiwad aineliste waradega selsamal kombel ümber, kui meie õpetlased ja haritud pead seda waimuwarandustega teewad, see on: wõtawad, nagu Moliere ütleb, sealt, kust saawad. Kuid nõnda pea, kui ühisomanduse asemele eraomandus astub, kautab see loomulik komme täiesti oma laadi ja muutub warguseks, kuriteuks. Ühisomandus löi metslases aateid ja tundmusi, mida wilets eraomanduse peenramullas üleskaswanud kristlik kodanlus ilma sisemise wärinata näha ei wõi. Määri misjonär Saackelwelder, kes 18. aastafajal 15 aastat Põhja-Amerikas indianlaste keskel

elas, kirjutab nende kristlisesest kodanlisesest kultuurast rikkumata looduselaste üle järgmiselt :

„Indianlased usuvad, et Suur Waim laotuse kõigega, mis ta sees on, inimestele üleüldiseks tarvitamiseks on annud ; kui ta maailma lõi ja metselajad elama pani, siis ei teinud ta seda ükikute, vaid üleüldise pärast. Iga asi on inimestele üleüldse antud. Kõik, mis maa peal liigub, välja peal kasvab ja wee sees ujub, on kõikide päralt ja kõik võivad seda tarvitada.

„Wõerustamine ei ole neil kõlblus, vaid kohus. Ennem lähewad nad tühja kõhuga magama, kui nad wõera söömata jätawad, sest kõik piawad ühisomandusest osa saama ; iga loom oli enne tapmist kõikide omandus ja iga maisi- ja keeduwilja-üha oli ühise maa peal kaswanud.“

Jesuiit Charlevoix (sharlewuua), kes niisamuti metslaste kestel elas, kui need weel Europa kõlblusest puhtad olivad, ütleb „Lue Prantsuse ajaloo“ sees omalt poolt :

„Punanahksete wennalik waim tuleb muu seas kahtlemata sellest, et neil jääsed sõnad — Johannes Chrysostomuse (Kuldjuu) nimetus — minu ja sinu wõerad on. Nende hoolekandmine waeste ja wiletsate, leskede ja wanade eest, nende haruldane lahkus külaliste wastu tuleb sellest, et neil kõik ühine on.“

Eraomandus, mis „minu“ ja „sinu“ oma ära eraldab, ei mahutanud inimese ajusse mitte üksi õigluse mõistet, vaid istutas ka tema südamesse tundmuseid, mis sinna nii kindlasti on juurdunud, et meie neid külgeloodud arwame olema ja mis nii pühaks peetakse, et neid puudutadagi ei tohi. Ometi on see aga wäga hea, et inimesel, nii kaua kui ta kommunistlises ümbruskonnas elab, armukadedus ja isaarmastus tundmata on ; nende naised wõtawad niipalju mehi kui nad tahawad ja mehed niipalju naisi kui wõiwad, ning reisijad jutustawad, et kõik need waprud inimesed wäga rahul ja kindlamate sildemetega läbi ühendatud on, kui egoistliked ainuabielu-perekonnad.

Ruid sestsaadik kui eraomandus tekkis ja mehed naissi oftma hakkasivad, ilmus ka armukadedus, mis muud midagi ei ole, kui iselaadi omanduse tundmus. Ja isa hakkab oma lapse eest kartma sestsaadik, kui tal eraomandust on, mis ta oma järeltulijale pärandab.

Meie aja waated õiglusest ilmusivad alles pärast eraomanduse tekkimist; nad põhjenesivad minu ja sina wastolude peal, ja kauvad eraomanduse kadumisega, nagu halb unenägu.

Taures ütles meile, et õigluse ja wenduse aated ühiselu- lise ümbruskonnaga kokku pörgates ajalooliseks edenemiseks tõu- get annawad. Oleks see nii, siis ei oleks meil ajaloolist ede- nemist mitte olnud, sest siis ei oleks inimene iialgi ühisoman- dusest lahkunud, kus wenduselaaened laiemini ja kõrgemini hoo- wawad, kui ühelgi teisel ajaloolise edenemise järgul.

Õiglusetunne ei astu iialgi oma ümbruskonnale vastu, waid käib just selle järele.

Idealistid, iseäranis ultrapositiivistid, kõnelewad õigluse ja kõlbluse tunnete edenemisest. See õpetus naeratas küll ülimalhe- dasti kapitalistidele ja rahaherradele, kes oma kasu õngitse- mise kriukaid taewatõrguseks kõlbluseks kiidawad; aga tõsisel mõtlejal on raske õigluse ja kõlbluse ewolutsioniga leppida, millejärele kitsarinnaliste scholastikaliste waimutegelaste: Au- guste, Comte, Herbert Spenceri ja t. kodanline hingekene igatses.

Palju on asju, mis selle meeldiwa õpetuse vastu rää- giwad. Ühiskondades, mis kaubatööstuse alusel ei põhjene, waid milles orjatöö abil wäärtusi koduseks tarwitamiseks wal- mistatakse, on kaubandus õige madalas kursis. „Mis head wõib poest tulla?“ küsib Cicero. Ainult põlatud ja alatud inimesed kaubitsewad rahaga. Raha protsenti peeti wargu- seks, mida kõlblus ja usk ühelmeel el hukka mõistisivad. Jehowa ise andis ebrealastele keelu, et nad raha kasu peale ei tohi lae- nata; see oli ainult wõera, waenlase kohta lubatud. Katoliku ki- rik, see praegune kapitalismuse sabatandja, kuulutas rahaprot-

sentidele sõda, kuid nõnda pea, kui võimus burshuasia kätte läks, keerati kõlbluseseadusel teine lehekülg: nüüd oli rahaprot-sent püha, tema võtmine seaduslik. Protsendi, mis enne kuriteuline oli, tunnistas üks esimistest 1789. a. seadustest seaduslikeks. Riigi võlaraamat oli kuldne raamat. Liiakasu-wõtja- ja pangapidaja-amet oli au sees ja lugupeetud; kodanlise auahnuse kõige kõrgem tipp oli rahaprotsentidest elamine.

Nõnda sai protsendi võtmine kõrgeks kõlbluseks, kui just mitte ülemaks, nagu Herbert Spencer, Auguste Comte ja tei-sed õiguse & kõlbluse „täienewa täienemise“ sõbrad mõtlewad. Kui sahterdajad kapitalistid tähendatud õpetlastele, kelledel pealiskaudsuse otse juhtimõtteks näib saanud olewat, hosianna! hüüawad, siis on see asi ju üsna loomulik. Kuid meie, sotsialis-tid, kelle siht kapitalistilise warastamise wastu käib, tunnistame enne kui pärast, et muistsedel Greeka-Rooma feodalsedel parunitel ja patritsidel liiakasuwõtmise kohta palju kõlblisem arusaamine oli.

Õiglus ja moral seisawad alati walitsewate klasside mõt-tewiisiga kokkukõlas, kuid alamate klasside moral tõuseb niisu-gusest õiglusest, mis nende kasudega kokku käib. Aga walitse-wad klassid sunnivad oma õigluse ja kõlbluse mõisted ka ala-male klassile peale, kes lõpuks selle ka omaks wõtab, ehk see küll tema tulude ja tarbete wastu käib.

Rõhutatud klass ei wormuleeri oma nõudeid mitte ülema õigluse ja morali nimel, waid selle morali ja õigluse nimel, mis sel filmapilgul walitsemas on. Ma toon siin ajaloolise näituse.

Üteldakse, ei sõjakad ühiskonnad tööd halwaks piawad. See ei ole mitte täiesti õige.

Liase kangelased hoidsiwad karja ja harisiwad põldu; ja kes noolesirget wagu mõistis künnda, oli selle peale uhke. Roo-ma patritsid ja Greeka eupatridid hoidsiwad rahu ajal adra käepidet ja feodalsed seigneurid algasiwad oma rüütlikulist eluteed teiste sulastena; neil päiwil ei põlatud mitte tööd, waid töö

müümist. Inimene, kes oma tööd raha eest müüs, oli ennast orjaks teinud ja waba inimese au kautanud. Seesugune wahetegemine ei ole kapitalistlikeseltskonnas sugugi haruldane asi.

Reha- ja waimutöö proletarlastel on ainult üks tee : ennast müia, oma lehatööd müia, oma waimutööd müia, oma mõtet — seda pühade pühat müia. Zeuris kinkis omad pildid ära, sest et ta neid kõige Persia kuningaga kulla eest müia ei wõinud. Meie „Meissonierid“ müüwad omad pildid Amerika siakauplejate ehk rikkaste kodanlaste krosside eest ära, kes nendega wäljakäigu-kohtade seinasid kaunistawad. Proletarlasel pole ega wõigi olla muud ideali, kui oma tööd wõimalikult paremate tingimiste eest ära müia. *Diglane palkeparaja tööpäewa eest*, see on kõikide tradeunionide (tööliste ühifuste) juhtmõte. Tööline kaebab ainult siis, kui ta oma töödudu harilise hinna eest ei saa müia. Mõnikord, kui kapitalistid töölisteklassile enam sugugi õigust ei tee, hakkab ta rahutuste peale mõtlema.

III.

Looduslik ümbrus on inimese niisuguseks kaswatanud, et ta maawöö all 40—50-kraadilise palawuse käes ja nabamaadel, kus elawhõbe jääks külmetab, elada wõib; see tähelpanemiseväärt omadus tuleb weel ainult rottide juures ette. Loodusliku ümbruse iseäralduste järele on ka inimesed mitmekesisesuguseks rahwatõuks jagunenud.

Kuid inimene ei ole weel mitte täiesti loodusliku ümbruskonna järele suutnud kohaneda, waid on seks, et kõiki kliima tingimiste iseäraldusi wälja kannatada, kunstliku ümbruskonna pidanud looma, nagu ka sipelgad, kobrased ja teised seda teinud on. Kunstlik ümbrus teeb inimese kallal arendamistööd edasi: kautab ühte omadust, täiendab ja sünnitab teisi, teeb ini-

mest ühiskondlise olemuse, kes loomuliku ümbruse lahkumise- wate mõjude alt wabaks saades ikka suuremale ühtlusele jõuab.

Looduslikus ümbruses kasvab ühe ja sellesama laiuse- kraadi all peaaegu üks ja seesama taime- ja loomariik; nõnda- sama lähed kunstiline ümbrus mitmel pool ühte; kus aga ühe- sugune tööstusewiis walitseb, seal wõime ühesuguseid politika- lisi ja majanduslisi asutusi, ühesuguseid mõtteteaduslisi ja usu- lisi õpekawasid näha. See sarnadus ei käi üksi nende rahwaste kohta, kes aastasadade kestwusel ühesugust ühiskondlise arene- miserada ühedel ja neilsamadel wälimistel tingimistel on käi- nud, waid on ka nende rahwatõugude kohta maksew, kes omas edenemises Europa mõjust ikäiesti wabad on olnud ja, nõnda- üeldud, filladgi oma taga ära on põletanud. Jaapanlased näituseks on feodalse korra masinatööstuse siseseadmise läbi üleöö kapitalistlikeks teinud. Sellega ühes pidiwad nende seadused, kombed ja isegi riided muutuma; praegu kannawad nad europa-laadilisi kübaraid ja, uskuge mind, warsti on neil ka oma Paanama ja Rouvier.

Rii on inimene kunstlise ümbruse läbi iseene se looja ja oma ühiskondlise saatus e isand. Kuid ta ei ole kunagi oma poolt iseteadwalt ülesseatud sihile jõudnud, sest et ta majan- duslise arenemise seaduseid ei tundnud. Nõnda oli kapitalistide püüdesihiks masinatööstuse siseseadmisel oma klassi rikasta- mine ja majanduslise heakorra kindlustamine, kuid nad ei näi- nud, et nad wäiketööstuse äraawitamisega ka kestmise klassi ära pidiwad äwitama, mis nende ja proletariadi wahel kaitse- walliks oli. Wäike-burshuasiaga õgisiwad rahamehed, suur- tööstuseomanikud ja suurkaupmehed just oma kõige paremad kaitsejad nahka. Rahwa tarkus on seda ajalooseadust tähele pannud ja selle kohta wanasõna loonud, mis ütleb: „Inimene mõtleb, Jumal juhatab.“ Jumalaks on siin majandusline tööstusewiis.

Majandusline walmistusewiisi nõue juhhib inimese sugu

Mitte märkamata ehk märgatav wai teadmusline õigluse aade. Selleks ei ole paremat tõendust, kui orjuse ajalugu.

Idealistide seletuse järele on orjapõlwele kaheldne õnn osaks saanud: ligemisearmastuse pärast sai ta asutatud ja ligemisearmastuse pärast jälle ära kautatud. Inimene lõpetas inimese söömise, kui ligemisearmastus ta südat walgustas; siiski oli inimesesöömine omastkohast ka ligemisearmastuse awaldus.

Tõepoolest võib aga inimesesöömise äratadumist ainult majandusliste põhjuste ja naisterahwa mõju läbi seletada. Esialgul võttis terve suguharu — mehed, naised ja lapsed — tähendatud söömaajast osa; söödi wanu inimesi, et neid eluraskustest wabastada, eluraskustest, mis kõikidele, kelle lihastel jõud ja painduvus kadunud, nii rõhuvad on. Kui aga jaht, kalapüüdmine ja põlluharimine nõndapalju toiduwara hakkas andma, et sellest ka wanade ülespidamiseks jätkus, lasti neid loomulikku surma surra. Söödi ainult lahinguwäljal langenud waenlasi ja sõjawangisid. Neist pidustustest võtsiwad ainult sõjamehed osa: naisterahwad oliwad wälja jäätud. Ilma kahtlemata hakkasiwad nad siis kadeduse pärast seda toitu laitma ja ka meestele, kes neist söömapidudest osa võtsiwad, läilust awaldama. Naiste mõjul kautasiwad mehed wiimaks need pidud ära, nii et need ainult usukommetes alale jääwad.

Orjus pääsis alles siis wõimule, kui põllu- ja käsitöö wiljarikkus nii suureks oli kaswanud, et sellest töötégija ülespidamiseks jätkus ja weel ülegi jäi.

Metsikud ja barbarlised suguharud paniwad oma sõjawangid tööle, kui alaliste kodusõdade läbi suguharu enese meesterahwad wähearwuliseks kokku oliwad sulanud. See orjastegemise wiis kestis ka haritud rahwaste juures edasi: sellekohase usuliku kombe täitmise juures võtsiwad greeklased ja roomlased orjaid oma perekonna liikmeteks. Ori andis perekonnale oma nime; sõna familie (Familie) perekond tuleb wanast Italia keele sõnast famel ja tähendab orja. Tõepoo-

lest on isaalune (patriarchiline) perekond (see on: perekond, milles ülemvalitsus perekonna isa käes seisab) naisterahwa orjuse peale rajatud.

Sakatufes kannab orjus pehmet laadi: ori on seltsimees, peaaegu sõber. Azara, kes Portugalia ja Hispania piirikommisjarina 18. aastafajal üle 10 aasta Brasilia ja Paraguay metslaste keskel elas, on orjust selle esimisel järgul tähele panna wõinud.

„M'bayd*)“, kirjutab ta, „tarwitawad guaranlasi oma põlluharijateks ja sulasteks. See orjus kannab küll wäga pehmet laadi, nii et guaranlased sellega täiesti rahul on. Peremehed annawad wähe tööd ette, ei tarwita iialgi käskimat tooni, annawad orjale kõigest heast, isegi lihalikkudest lõbudest osa. Ma nägin M'bayd, kes külma pärast lõdises, aga siisgi guaranlasele waiba andis, mille sisse see ennast mässis. M'bay ei näidanud wäljagi, et tal omal waipa waja oli.“

Orjus, mida Odysseus meile kujutab, jätab peremehe ja orja wahela küll ka weel sõbraliku läbikäimise, kuid oma esialgse inimliku laadi on ta juba kautanud. Ja sel mõedul, kuida haridus edasi läheb, kuida mõtteteadus inimesi walgustab, kuida õiglus wabade kodanikkude õiguseid kaitseb ja moral nendele käskudest üleastumise ära keelab, muutub orjus järjest metfikumaks ja tooremaks. Athena ja Rooma õitseajal oli see otse wäljakannatamata.

Ometi tunnistasiwad kõige idealsamad mõttetargad seda toorest ja koledat orjust kohaseks. Plato seab ka oma utopialisesse wabariiki orjad ja Aristoteles arwab, et mõni liik inimesi looduse poolt orjadeks on määratud. Israeli Sumal mõistab Hami lapsed orjusesse. Kuid Greeka mõttetark näeb orjuse äralõppemist ette, kui masinad iseenesest käima hakkawad ja Vulcanuse riistade eeskujul oma püha tööd ise teewad.

Orjus, mille wastu mõttetarkus ega kirik iialgi ei sõdinud ja mille ära kautamine neil seda wähem mõttesse tuli, kadus

*) M'bay — kõige sõjakam suguharu Paraguays

kohe, kui tööstuse abindud nii kaugele olivad edenenu, et orjus inimese wäljakurnamiseks enam küllalt kasulik ei olnud. Wõrrelge palgatööd pärisorjusega. Isand piab enesele orja ostma ja sellejuures juhtuwal korral ning surma puhul kahju kannatama. Saiguseja isegi laisklemise ajal piab ta teda toitma, ja wanaduses arvitama sest ta ei wõi teda ju nagu koera maha lüüa. Kapitalist on nendest muredest lahti. Ilma rahakuluta saab ta niipalju töölisi kui tarwis, ja päewapalk on umbes seesama, mis orjapidaja oma koormakandja ülespidamiseks ära kulutas. Omnibuse kompanii Parisis annab hobuste ülespidamiseks rohkem wälja kui konduktoride palgaks, neljajalgsete orjade tööpäew on ka poole lühem, kui wabadel palgatöölistel. Majanduslistel põhjustel, aga mitte ärdameelsuse ega idealistliste tunnete pärast, olivad kalgisüdamega kapitalistid nii palawad pärisorjuse kautajad.

Orjus oli õigluse ja kõlbluse poolt heaks kiidetud. Peale walitsewa klassi, kes orjust loomulikuks ja jumalikuks õiguseks ülendas, leidis ta ka alamate poolt rahulolemist. Õnnetud orjad ei näinud oma wiletsuse lõppemist unesgi. Orjus oli nendes iga wastuhakkamise-idu ära lämmatanud, nagu ta isandate ajus iga õigluselõkke ära kustutas. Näituseks ei olnud Põhja-Amerika wabadusesõja ajal nii palju wabadusesõbralisi neegrid leida, et neist isandate wastu ühe polgu kokku oleks wõinud seada.

Dopis teist pilti pakub meile keskage: feodalismus. wõis oma kanda ainult mõega abil orjade peal hoida. Alataja pidi ta mässusid sumbutama ja kõit ühesugususe ja iseseiswuse häälled talupoegade seas, nende ühisomanduse peale rajatud kogukondades, wäewõimuga ära lämmatama.

Talupojad ei suutnud endid orjuseküttetest wabastada. Raudriides feodalid olivad ärawõitmata. Niipea kui püssirohi üles leiti, oli isandate wägewus pooleks murtud. Mõlemad wastased olivad sõjaabindude poolest ühesugused ja kui rohkus otsust pidi tegema, sai feodalismus surmahoobi. Nii wabastas püssirohi Europa feodalsetest „senööridest.“ Wiibi-

mata olivad tal aga uued ahelad — alalised sõjaväed — juba valmis.

Burshuasia vihtab sõjaväe-pidamist (militarismust) ja kõrgemeelses waimustuses, kõiki inimesi ilma rahwuse waheta wälja kurnata, kuulutas ta rahwastele wendust: tema ühiskondlise walitsuse ajal pidada maapeal rahu ja kauplemine aset leidma.

Emile Olivier wõib ju kerge südamega Dahome amazone wai Madagaskari howa'de wasta sõda kuulutada, sest sinna saadetakse ju talupojad ja töölised maha nottida. Europa sõjas piaksiwad aga kodanlised ise oma nahaga tule ette jääma. Kuid see pole neile sugugi armas, iseäranis täiendatud püsside ja lõhkeolluste wäljamõtlemise päiwilt, kus lahinguwäli mitme ruutkilomeetri kauguselt tapaplatšiks muutub, kus sajad tuhanded ilma kangelasekuulsuseta ära surmatakse.

Tapmise järele tuleks nälg. Europa sõda ajaks kõik mehed püssi alla: töökojad jääksiwad tühjaks, wili mädaneks põllule ja harimata maa ei annaks ühtegi lõikust. Kui wõidetud ehk kautatud sõda otsas oleks, oleksiwad mõlemad wasta sed rahwad wiletsuses ja näljas. Europa sõda tooks sotsiaalse rewolutsiooni kapitalistlikes ilmas kaasa.

Üinult nõdrameelsed ehk kurjategijad wõiwad Europa sõda soowida. Üleüldine sõjalise tehnika edenemine ja üldine, kõigile kodanikkudele kohustaw sõjawäeteenistus on sõja wõimataks teinud. Nõnda oleks siis kodanlusel paras aeg oma rahuaadet maksma panna.

Kuid majanduslised sündmused on wägewamad kui kodanlaste tahtmised ja ei lasse nende idealisiid täide minna. Praegu ei ole sõjawäed mitte sõdimiseks, waid kaubanduse ja tööstuse ülewaspidamiseks. Ja tõesti, kui Prantsusmaal ehk niisama ka Saksamaal, Itaalias, Wenemaal, sõjawäed koju lastaks, siis äwineksiwad ka kõik sugused tööstuseharud, mis sõjawäest elawad, ja tööturule oleks 300—400 tuhat terwet uort töö-

list heidetud, ja see oleks üleüldine streik, see oleks sotsialne revolutsioon.

See on juba burshuafia kurb saatuse septsaadik, kui ta sotsialse walitsuse oma kätte sai ja oma mõistuse-ideali elus läbi wiima hakkas: majanduslised jõud, mida ta tööle on pannud, käiwad just selle ideali läbiwiimisele vastu; näitawad, et ta oma enese saatust ei wõi juhtida; et ta niisama majanduslise-ilma jõudude alla käib, kui kõik muud.

IV.

Üks ideal elab aastatuhandeid inimese waimus. See ei ole mitte õigluse ideal, waid rahu ja õnne ideal; seltskonna ideal, kus *m i n u e g a s i n u e i o l e*; kus kõik kõikide päralt on; kus sarnadus ja wendus ainukesed sidemed on, mis inimesi ühendawad. Ürewuse päiwil on suurewaimulised (geniuslised) mõtlejad Plato, Toomas Morus, Campanella ja teised seda aatelist seltskonda joowastawates tulewikupiltides kujutanud, ja kangelased on oma elu selle tulewiku kättesaamiseks ohwerdanud.

See ideal ei ole mitte luulekujutus, waid ta on mälestus sellest *k u l d s e s t a j a s t*, sellest *m a a p e a l s e s t p a r a d i i s i s t*, kommunistlisest põlwest, millest inimene läbi pidi käima, enne kui ta eraomanduse juurde sai ja mille tõesti olemasolemisest inimesesoo minewikus muu seas Haackelwelderi ja Charlevoix tähelepanekud tunnistawad.

Kui Greeka linnakogukondade plebeid*) ja muud waesed inimesed patritside ja rikaste vastu mäsfates, et ühisomanduse siseseadmist katsuda, alati alla jäiwad; kui keskajal ketseri-usufeltside püüded, ühesarnadust ja wendust jalale seada, alati nurja läkswad, — siis tuli see sellest, et majandusline

*) Plebeji — wanaaegse Rooma todanik, kes aristokraatlist patricii'de eesõiguste vastu wõitlesiwad.

wahetord ühisomanduse vastu oli. See wahetord ei püüdnud kommunismust mitte tõsta, waid rõhuda ning kodanlise eraomanduse elementi kaswatada.

Kommunistline ideal ärkab meie waimus uue jõuga, kuid see ei ole enam äratuse ideal, waid ta t. lew tõsisest elust, ta kaswab majanduslifest arenemisest wälja. Meie ei ole mitte unistajad, mitte utopistid, nagu Inglise lollardid ehk Greeka plebeid, meie oleme teadusmehed, kes feltskonna wormisid omast peast wälja ei audu, waid majandusliste wahetordade loomuliku edenemisega käsikäes astuwad.

Kui me kommunistid oleme, siis sellepärast, et me usume, et kapitalistlise tööstuse majanduslised jõud feltskonda ärawõitmata wael kommunismuse poole wiivad. Kui meie, keda klassiwahede tekitamises süüdistatakse, just selle vastu klassiwahede kautamist püüame, siis sellepärast, et me teame, et majandusline edu klassiwahede peal põhjenuwa tööstusewiisi wajadusest üle jõuab.

Waimukangelane Aristoteles nägi ette, et wabad kodanikud priiolemiseks siis enam orjast ei tarwita, kui masinad ise tööd teewad. Kui me palgatöö, selle wiimase orjusewiisi ärakadumist ette näeme, siis sünnib see selleläbi, et inimestel raudsed orjad, isetöötawad masinad on.

Zialgi, ühelgi ajajärgul ei ole wabadel kodanikkudel nii palju orjast olnud.

Wõtame „Statistikalifest aastaraamatust“, mille kaubanduse ministerium 1890. aastal wälja andis, mõned sellekohased arwud.

Aastal 1887 oli Prantsusmaal 135 748 masinat 9 miljoni hobuse jõuga.

Ülema süekaewanduste walitsuse arwe järele on ühe hobuse jõud 21 inimese jõuga ühesuurune. Järelikult on selle 9 miljoni hobuse jõu sees 189 miljoni orja jõud.

Aastal 1886 oli Prantsusmaal 39 miljonit inimesi, nii

et iga inimese peale 4,8 orja tuleb, ehk iga 5-liikmelise perekonna peale 24 raud-orja.

Kui need raudsed orjad terve feltskonna omanduseks saavad, hakkab maapeal rahu walitsema ja õnn õitsema; sest feltskond heidab siis majanduslised jõud oma alla, nagu ta ford loodusejõud oma alla heitis; siis ja ainult siis saab inimene wabaks, sest et ta siis oma sotsialse seisukorra peremees on.

Lugege

ainult häid raamatuid.

Wõideldge kirjanduslike põhu vastu.

„Mõte“ kirjastab ainult häid raamatuid. Sisu kui ka välimuse peale pannakse rõhku, niipalju kui tsensurlised ja tehnikalistes olud lubavad.

Ühesgi raamatufogus ega lugemiseriingis ei tohi „Mõtte“ raamatud puududa.

Edulifemad ajalehed ja diglased arvustajad on „Mõtte“ raamatuid soovitanud. Laitnud on ainult need, kelle kiitmine pahem oleks kui nende laitus.

Politikalistel ja ärilistel põhjustel pole kõiki „Mõtte“ raamatuid mitte kõigist, vaid ainult parematest raamatukauplustest saada. Nõudke kõiki „Mõtte“ kirjastuse raamatuid igalt poolt.

Ras Teie olete juba lugenud:

- „Mõtted“. Esimene raamat. Piltidega 1 rbl.
„Edasi“ I. 30 kop. „Edasi“ II. 20 kop. „Tagasi“. 20 kop.
W. Lwow-Rogatschewski: „Erüikisõna ja tsensuriamet“. 40 kop.
„Bebeli riigipäewa kõne“. Kautski: „Naisterahwa walimisediguts“. 8 f.
Al. Zetkin: „Naisterahwas ja tema majandusline seisuford“. 7 kop.
A. Annenskaja: „Babariit“. 4 kop.
„Zerbikowi kiri Aleksander III-le“. 6 kop.
A. Menger: „Anarhismus“. 10 kop.
L. Gumpłowicz: „Abielu ja wabaarmastus“. 15 kop.
Rusticus: „Ruda ja mida uskuda?“ „Seaduse kindlusest“. 10 kop.
S. Pöögelmann: „Kool ja kirik“. 8 kop.
A. Heraklides: „Eesti usk“. Sumal. Kurat. Elu pärast surma. 25 kop.
R. G. Ingersoll: „Wastutohad biiblis“. 20 kop.
„Ernst Renani Seesuse elu“. 15 kop.
Fr. Delišsch, S. Pöögelmann jt.: „Kelle poeg oli Kristus?“ jm. 20 f.
Dr. Mary Wood-Allen: „Ätle mulle õigust, armas ema“. 20 kop.
Sarapuu ja Mürgisuu: „Riigimoonakad“. 19 kop.
M. Swain, Multatuli jt.: „Adama ja Eewa päewaraamatud“,
„Ülewõimu tekkimine“, laulud, pildid. 30 kop.
W. Buch: „Juku elulugu“. 10 kop.
J. Jablonowski: „Seejuht“. 1 kop.
A. Tõnurist: „Kriipsud“. 75 kop.
J. Puhasorg: „Ka parem seisus“. 8 kop.
L. Andrejew: „Jutt seitsemest ülespoodust“. 55 kop.
Arwid Järnefelt: „Maaema lapsed“. 30 kop.
M. Martna: „Soome“. Piltidega. 150 kop.

